

Välkommen till en kulturhistorisk vandring på

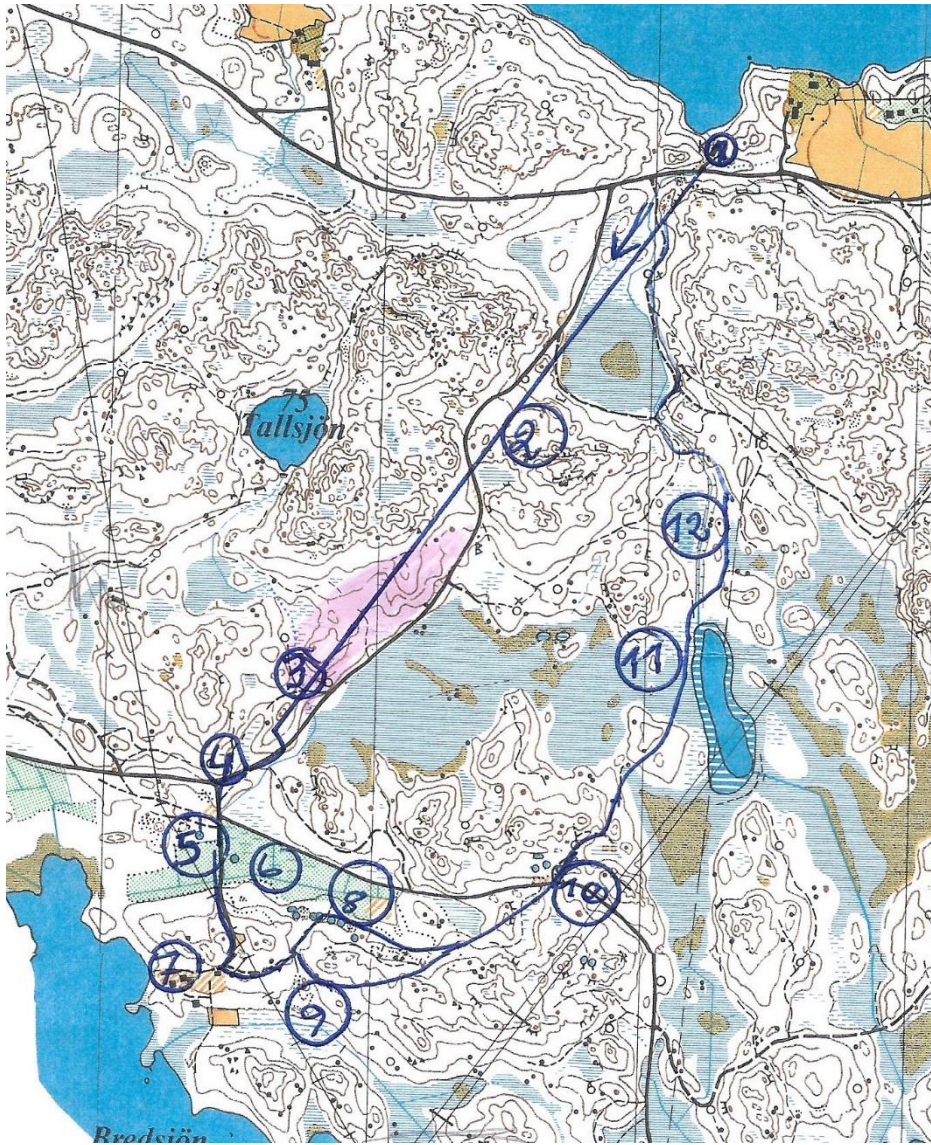
STÅNGGÅNGSLEDEN

Stånggångsleden är cirka 5 kilometer lång, har gul märkning
och tar knappt två timmar att gå

Det plaskar och väser från vattenhjulet. Det knakar, skriker och suckar i skogen – det gnäller, det låter som småbarn i gråt.

Alla dessa ljud kunde höras i området kring stånggången mellan åren 1879 och 1896. Hos kolare, jägare, bärplockare och annat folk som befann sig i närheten, sattes fantasin i rörelse. Var det naturliga ljud eller troll och oknytt som framställt dem? Många historier kom säkert till under de år som stånggången arbetade, driven av vattenhjulet, som såg till att gruvan vid Bredsjönäs kunde pumpas ur.

1. Hjulhuset

Vi startar vid det som är kvar av Hjulhuset (1). Länge var uppfattningen att detta byggdes 1870 men efter att hjulhuset brann ned i oktober 2017 fann vi vid efterforskningar i brukets arkiv att byggåret var 1879! Konstmästaren och

slottsbyggmästaren Ramqvist ledde arbetet som syftade till att pumpa vatten ur Bredsjönäs gruvhål vilka var mycket vattenrika och kontinuerligt behövde pumpas. Tidigare användes en ångmaskin för detta, men den behövdes också vid Åkers Bruk och vid de andra gruvorna.

Vattenhjulets diameter var 13,7 meter, det hade 166 skovlar, som var och en rymde 30 liter vatten. Vattnet fick det stora vattenhjulet att rotera och sätta igång kugghjulet som i sin tur drog igång den stora stånggången. Vattnet leddes hit i kanaler från Mossjön och Malsjön, sista biten i trätrummor till hjulhusets övre del.

2. Järnstag

Under det att vi vandrar genom skogen, kan vi se järnstag som är fästa i stenar. Dessa stag höll fast stånggångens rörliga delar där den gick fram – nästan spikrakt mot gruvan. Vid kartans (3) passerar vi en bäck, vars vatten man kan följa till Bredsjön, förbi Skeppsta Bruk och ända ner till Östersjön. Bäckens avrinner från Tallsjön, som är den högst belägna sjön i Åkers Bergslag. Alla övriga sjöar i området har avrinning norr ut.

Vid (4) stod en s.k. ”vridskiva”, vilken gjorde att stånggången kunde vinklas 20 grader för att kunna nå pumparna i gruvan.

5. Gruvan

Redan under 1600-talet hade man påbörjat järnmalmsbrytning vid Bredsjön. Här fanns nämligen en malmåder, som sträckte sig under Bredsjöns vatten, gick i dagen i bergspartiet söder om sjön vid den s.k. Långbromossen och vidare mot Älgsjöbacken. Men eftersom hålen var mycket vattensjuka övergavs de snart. Under 1600-talet skedde brytningen vid de s.k. Sjuhålen som vi senare kommer att passera på vår vandring.

Bredsjöns vattenyta ligger bara 1 meter under marknivån här vid gruvan och berggrunden är något porös. När man år 1830 började bryta sig ner mot djupet måste man hela tiden pumpa ur vatten som trängde in.

Pumparna drevs inledningsvis av en ångmaskin från Gripsholms kronobränneri, men år 1879 byggdes vattenhjulet och stånggången som användes till 1896 då pumparna fick en lokomotor som kraftkälla. Bredsjönäs gruva var i drift till 1925, då hade man kommit ner till ett djup av 100 meter. Det droppade ständigt från väggarna, trots att de största springorna tätades med blyplåt.

Malmen från Bredsjön var mycket användbar då den innehöll mer än 50 procent järn samt mycket kalk. Numera kan järnegenskaper skapas med legeringar och tillsatser, men i äldre tider var de olika gruvhålens malmkvalité mycket viktig. I genomsnitt togs här upp drygt 250 ton malm per år.

Från 1919 fraktades malmen per järnväg som gick från Åkers Järnbruk via Bredsjönäs till Älgsjöbackens gruva och ända till Skottvång. Järnvägen revs upp 1945 och det sägs att skrotvärdet på rälsen var högre än kostnaderna varit för hela järnvägen.

6. Sista gruvhålet

Vi fortsätter nu vandringen upp mot Bredsjön. Vid (6) syns det sist upptagna gruvhålet från åren 1940-42. Detta hål ligger

alldeles nära de numera skogöverbäxta åkrar som tillhörde torparna på Bredsjön. Den vattensjuka marken gjorde marken svårödlad, man kan ännu skönja de diken som grävdes runt åkerlapparna och som vittnar om gamla tiders odlarmödor.

7. Bredsjönäs

Strax innan vi viker av mot Sjuhålsgruvorna ser vi i vägens förlängning några hus som ligger på den mark där det ursprungliga torpet Stora Bredsjönäs låg. Torpet var på 1500-talet ett kronotorp med dagsverksskyldigheter till Gripsholm. Den siste arrendatorn var Ragnar Borg, som lämnade torpet 1938-39. Några av de sommarstugor som vi nu ser här byggdes på 1940-talet, under kriget, och var då baracker för att inkvartera interner från bl.a. Polen och Sovjet.

8. Sjuhålsgruvorna

Stigen tar oss till de s.k. Sjuhålsgruvorna (8), vilka är små gruvhål där man eldade på berget så att sprickor bildades och malmen kunde brytas loss. På så sätt arbetade man sig ner i berget. Hålen kom att bli mellan 20 och 30 meter djupa. De övergavs för att vattnet trängde in alltför fort. Fortsätter du rakt fram kommer du att passera längs de inhägnade gruvhålen, följer du i stället stigen åt höger kommer du till grunden för gruvstugan och strax därefter når vi rundeln för ”oxvandringen” som var ett sätt att lyfta upp malmtunnorna.

Snett upp till höger finner du nu grunderna efter en gruvkammare (9). Stugan hade flyttats hit från Lilla Bredsjönäs. I denna lilla stuga bodde bl.a. Johanna Andersson, född 1848, ”döva Johanna” kallad. Hon försörjde sig bl.a. på att

vaska malm vid den större gruvan och hon dog 1920. En liten minnestavla på platsen ger mer upplysning.

9. Järnvägen

Vi vandrar vidare och passerar snart en väg. Vägen är järnvägsbanken från tidigt 1900-tal som här fortsätter på sin väg från Bredsjönäs gruva till Älgsjöbackens gruva. Nästan direkt efter du passerat vägen går du rakt igenom en gammal kolbotten, strax väster om stigen finns ytterligare två kolbottnar. Går du istället direkt till höger (öster) kan du finna flera små rektangulära gropar, bara någon meter djupa, och bredvid finns även stenskärvshögar. Kan detta vara spår av mycket tidig ”gruvbrytning”, s.k. skärpningar?

10. Mossjön

Vid Mossjön vandrar vi genom snår av skvattram. Här kan man finna andra sällsynta växter, eftersom floran vid Bredsjönäs och Stora Mossen är påverkad av kalk. Utöver de vanliga växterna, finns här den tidigt blommande tibasten och senare på sommaren t.ex. slätterblomma, ängsnycklar och brudborste.

De dominerande växterna längs stigen över mossen är skvattram, pors, hjortron och inslag av tranbär och sileshår.

Den lilla Mossjön är en döende sjö, som om inte allt för länge kommer att försvinna helt och bli till mosse. På andra sidan sjön finns rester av torvbrytning, vilket under hela 1800-talet var mycket utbrett. Bruket behövde strö till stallar och ladugårdar samt i viss mån bränsle till ångmaskiner. I mossen har hittats bl.a. stenyxor, vilket tyder på en mycket tidig bosättning i närheten.

11. Kanalen

Nu följer vi en av kanalerna som försåg vattenhjulet med den kraft som behövdes.

Åtskilligt med svartkrut, och möjligen nitroglycerin, har gått åt när kanalen byggdes av främst dalmasar.

Många Dalmasar och värmlänningar kom att säsongsarbete här vid Bruket, som var i

behov av säsongsarbetskraft både vid själva bruket samt vid omkringliggande objekt.

Du går här och var förbi högar av sprängsten som vittnar om det arbete som skapade kanalen.

Vandringsleden kommer nu ut på Tjurmossens kant och strax är man framme vid skärningen i berget där vi startade vår vandring.

Leden underhålls av Åkers hembygdsförening
med stöd av Skogsstyrelsen

*Känn din hembygds historia så förstår
du dess nutid och kan vara med att
påverka din hembygds framtid.*

Åkers hembygdsförening, www.akershembygd.se

Detta häfte är producerat 2018 och är en omarbetning av en folder från 1991.
Foto: Siw och Pehr Bengtsson.